

GJALLARHORNET

Utges av Svenska Arkeologiska
Samfundet

Årgång 30. Nr.2. 2010

SVENSKA ARKEOLOGISKA SAMFUNDETS ÅRSMÖTE DEN 26 APRIL 2010

Visserligen blev Samfundets arkeologmöte "Archaeologist without borders" inställt på grund av det isländska vulkanutbrottet! Dock – årsmötet ägde rum som vanligt. Det skedde på Historiska museet.

Till årsmötesordförande valdes Nils Ringstedt och till mötessekreterare Jenni Hjolman. Samfundets ordförande, Tore Artelius, gick kort igenom förvaltningsberättelsen och tog därvid särskilt upp den genomförda förändringen av Current Swedish Archaeology. Han berörde också den alltmer vikande trenden att betala avgifter för ledamotskap i Samfundet.

Mycket arbete hade under verksamhetsåret lagts ned på arkeologmötet, som inte kunde genomföras.

Skattmästaren Bent Syse redogjorde för resultat- och balansräkning. Även om årets resultat visade på minus 158 317 kr var det bokföringsmässiga resultatet desto bättre, plus 100 627 kr beroende på korrigering av marknadsvärdet i Samfundets aktieportfölj. Styrelsen beviljades ansvarsfrihet varefter Bent föredrog budgeten för 2010 som beräknas ge ett årsresultat av 2556 kr, vilket är lågt räknat.

Årsmötet valde en ny styrelse enligt följande:

Till *ny ordförande* valdes Björn Magnusson Staaf, Museologi, Lunds universitet

Omval skedde av följande ledamöter:

Elisabeth Rudebeck, Sydsvensk Arkeologi AB, Malmö

Bent Syse, Upplandsmuseet, Uppsala

Anna Arnberg, Stiftelsen Kulturmiljö

Mälardalen i Västerås

Lars Ersgård, Riksantikvarieämbetet UV

Syd, Lund

Anders Hansson, Stiftelsen Jamtli

Anna Kjällén, Institutionen för arkeologi

och antikens kultur, Stockholms

universitet

Magnus Rolöf, Västarvet/Bohusläns

museum, Uddevalla

Fredrik Svanberg, Historiska museet,

Stockholm

Bozena Werbart, MSB/Myndighet för

Samhällsskydd och Beredskap

Nyvald ledamot i styrelsen är:

Ida Östenberg, Antikens kultur och

samhällsliv, Göteborgs universitet.

Omval skedde av suppleanterna:

Nils-Gustaf Nydolf, Länsstyrelsen i

Blekinge län, Karlskrona och Sabine Sten,

Högskolan på Gotland.

Nyvaldes som suppleant:

Anders Högberg, Sydsvensk Arkeologi

AB, Malmö,

Till internrevisorer *nyvaldes* Anna Gröhn,

Stockholm, och Susanne Thedéen,

Institutionen för arkeologi och antikens

kultur, Stockholms universitet. Även

suppleanterna *nyvaldes*. De är Roger

Edenmo, Länsstyrelsen i Uppsala län,

Uppsala, och Eva Stensköld,

Vetenskapsrådet, Stockholm.

Omval skedde av den godkände revisorn

Elisabeth Björstedt, Folkesson Råd &

Revision, Uppsala.

Valberedningen bestående av Kerstin

Cassel, Kristina Jennbert och Håkan

Karlsson valdes för två år redan 2009.

Årsmötet beslöt på förslag av styrelsen att

höja årsavgiften till 200 kr. Det är nöd-

vändigt för Samfundet att få medel för att

täcka de löpande kostnaderna.

Bozena Werbart meddelade att två

ansökningar om stipendier inkommit och

föreslog att dessa kunde beredas av det

kommande konstituerande sammanträdet,

vilket årsmötet accepterade.

Tore Artelius beklagade att det planerade

arkeologmötet inte kunde genomföras

pga. det isländska vulkanutbrottet. Mot

bakgrund av att antalet arkeologiska

tjänster i Sverige under de senaste tre åren

minskat med ca 22 % är det viktigt att Samfundet ”tar tag i framtiden”. Det är angeläget att genomföra det möte som nu inställts. Samfundet bör arbeta med arkeologiska och kulturmiljöfrågor utan gränser och vara en sammanslutning, som skapar ”arkeologi utan gränser”. Genom att vi blir färre och färre arkeologer är det allt mer angeläget att vara ledamot i Svenska Arkeologiska Samfundet.

Jenni Hjolman lämnade avslutningsvis över en blombukett till Tore med styrelsens och Samfundets tack för de fyra år som Tore förtjänstfullt verkat som Samfundets ordförande.

Nils Ringstedt

Syrien/Jordanien-resan

Samfundets resa 17-29 oktober har fyra platser kvar (se Gjallarhornet 2009:4). De platserna är bokade från Landvetter för att ta hänsyn till ledamöter som bor i Västra Sverige. Man brukar dock kunna ändra flygplats om anmälan inte kommer in för sent. Så det är nog möjligt att resa från annan plats än Västsverige. Om några är intresserade så anmäl omedelbart till Paradisresor – annars måste

researrangören avboka dessa platser. För information kan nämnas att Paradisresor har ytterligare en höstresa till samma resmål strax efter det vår är över. Den resan är fullsatt sedan lång tid tillbaka. Det kan också ha intresse att veta att om någon resenär nödgas avboka resan så kostar det 750 kr efter 13 augusti och 1250 kr två veckor senare.

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@glocalnet.net

Torun Zachrisson har fått Hildebrandspriset!

Vid Svenska Fornminnesföreningens årsmöte 22 april utdelades det prestigefyllda Hildebrandspriset till docent Torun Zachrisson. Prissumman var 25 000 kr.

Hildebrandspriset kom till 1934. Då donerades 15 000 kr till Fornminnesföreningen till minne av riksantikvarierna Bror Emil Hildebrand och sonen Hans Hildebrands banbrytande vetenskapliga insatser främst inom nordisk arkeologi och medeltidsforskning. Priset brukar delas ut för ”förtjänstfullt arbete inom ämnena

nordisk arkeologi och medeltidsforskning, inklusive numismatik”.

Fornminnesföreningens styrelse jämte Riksantikvarien beslutar vem som skall få priset.

Motiveringen för Torun Zachrisson lyder som följer: ”Docent Torun Zachrissons intresseområden är järnålderns och den tidiga medeltidens arkeologi. I sin doktorsavhandling behandlade hon runstenar och de vikingatida skatterna i Uppland och Gästrikland, som hon såg som gränsmarkeringar i landskapet.

Bland hennes forskningsinsatser kan nämnas arbeten om runstenar med kyrkliga kontexter, äldre föreställningar om landskapet och fornlämningarna, samt frågor kring religionen.

Hon är idag något så ovanligt som en arkeolog med omfattande kunskaper om det arkeologiska källmaterialet och deras fyndkontexter. Det räcker att säga namnet på en halvkänd fornlämning och hon håller på stående fot en föreläsning om den och det omgivande landskapet. Hon har också tagit sig an övergripande frågor. Det märks inte minst i hennes projekt om bebyggelsens förändring i Mellansverige

under järnåldern där bosättning på impediment i anslutning till ett gravfält har varit den traditionella bilden. Nyare utgrävningar har visat att inte bara bebyggelse utan även gravar också fanns på lerslätterna. Det betyder också att bebyggelsen varit mer omfattande eftersom lämningar efter såväl bebyggelsen som gravarna inte varit synliga ovan jord. Synen på järnålderns samhälle behöver därför revideras.

Som lärare har hon villigt delat med sig av sina kunskaper till studenter och kunnat inspirera sina doktorander. Hon är en respekterad forskare såväl inom som utanför Sverige, vilket bl.a. medfört att hon har opponerat på doktorsavhandlingar i alla skandinaviska länder och ingår i referensgrupper både inom och utom landet. Hon har ett stort engagemang för hembygdsrörelsen och har där hållit otaliga uppskattade föredrag tack vare sina ingående kunskaper och en alltid glad och positiv attityd.

Torun Zachrisson är en värdig mottagare av Hildebrandspriset.”

Sedan 1934 har utöver Torun Zachrisson följande 64 forskare, varav 13 kvinnor, fått Hildebrandspriset: 1936 Erik

Lundberg, 1939 Artur Nordén, 1941 Bengt Thordeman, 1944 K. E. Sahlström, 1947 Sven B. F. Jansson, 1951 Toni Schmid, 1952 Ragnar Blomqvist, 1955 Lili Kaelas, 1957 Aron Andersson, 1958 Hans Hansson, 1960 Birger Nerman, 1963 Nils Gustaf Gejvall, 1964 Nils Sundqvist, 1965 Wilhelm Holmqvist, 1966 Rune Norberg, 1968 Agnes Geijer, 1970 Andreas Lindblom och Andreas Oldeberg, 1972 Bengt Söderberg och Mårten Stenberger, 1973 Ivar Andersson och Armin Tuulse, 1974 Erik Nylén, 1975 Ragnhild Boström, 1976 Inger Serning, 1977 Bengt Cnattingius, 1978 Anders W. Mårtensson, 1979 Carl Otto Nordström, 1980 Åke Hyenstrand, 1981 Gunnar Svanström, 1982 Brita och Mats P. Malmer, 1983 Lennart Karlsson, 1984 Märta Strömberg, 1985 Erland Lagerlöf och Marian Rittsel-Ullén, 1986 Evert Baudou och Hans Andersson, 1987 Sven Axel Hallbäck och Peter Tångeberg, 1988 Stig Welinder, 1989 Anna Nilsén och Peter Sjömar, 1990 Klas Göran Selinge och Peter Sawyer, 1991 Åke Nisbeth, 1992 David Damell och Gustaf Trotzig, 1993 Lars O. Lagerqvist, 1994 Agneta Lundström, 1995 Lars och Ursula Sjöberg, 1996 Björn Ambrosiani, 1997 Mereth Lindgren, 1998

Ulf Erik Hagberg, 1999 Gunilla Åkerström-Haugen, 2000 Mats Burström och Anders Carlsson, 2001 Jan Svanberg, 2002 Noel Broadbent och Ingmar Jansson, 2003 Inger Estham, 2004 Birgit Arrhenius och 2005 Christian Lovén.

Efter utdelningen av priset till Torun Zachrisson höll hon ett utomordentligt intressant föredrag om fria och ofria under järnåldern.

Nils Ringstedt

Kultplatser – ett spännande seminarium!

Ett spännande seminarium om *kultplatser* ägde rum 9 mars på Stockholms läns museum. Seminariet är ett i en serie – ett resultat av samarbete mellan Länsstyrelsens kulturmiljöenhet, Stockholms läns museum, Stockholms universitet och Riksantikvarieämbetet UV Mitt. Spår efter förkristen kult har uppmärksammats på flera platser i Mälardalen de senaste åren. En kort artikel kan tyvärr inte ge rättvisa åt de skickliga föredragshållarnas intressanta presentationer!

Efter inledande välkomsthälsningar av Richard Grönwall och Torun Zachrisson, som också var moderator, gick ordet till *Andreas Nordberg* vid läns museet. Han utredde begreppet kultplats och presenterade olika definitioner. Bl a kan en kultplats vara en plats, där det kan *beläggas* att kult utövats. Kultplatser kan identifieras genom t ex ortnamn och arkeologi. En kultplats är väl avgränsad, helgad, kosmologisk och har satt spår i ortnamn. Det finns platser som inte är vigda som kultplatser men som användes som sådana. Olika kulturer kan ha skilda uppfattningar om vad som är heligt/kultiskt.

Ann-Mari Hållans, UV-Mitt, berättade om det fascinerande *harg*, som upptäckts i Lilla Ullevi i Bro socken. I Bro finns även ett Stora Ullevi och ett Härnevi. Utgrävningen av Lilla Ullevi påvisade en kultplats från vendeltid omgiven av ett hägn i form av stensträngar, stolpar samt stora stenar. Harget var en stenkonstruktion med en intilliggande gruppering av stolpar och två stenarmar, som utgick från den stensatta ytan. Mellan armarna fanns stolp-hål för ca 1 m breda stolpar och som täckte ca 14 m², troligen en ”*sejd-*

bjäll”. Bland fynden finns keramik, broddar, knivar och framför allt ett fyrtiotal amulettjärnringar.

Ett annat *vi*, *Götavi* i Närke, talade *Kenneth Svensson* från Arkeologikonsult om. Detta *vi* var sankt och blött och visade sig vara en stor lerplatta med en inre 300 m² yta. Massor med stolphål påträffades och enstaka skärvor yngre järnålderskeramik. Runt platsen sluttade marken uppåt – liknande en amfiteater. Lipidanalys av prover från marken påvisade existens av organiska fettsyror på en plats i norra delen av plattan, sammanfallande med stolphålen. Dessutom var det höga fosfathalter i östra delen. När lerplattan togs bort framkom sensationellt 9 rektangulära strängar av sten – alltså det heliga talet 9! Kan här ha ägt rum en kult till Odens ära med offer av t ex djur och åskådare på sluttningarna runt om?

I Michael Olaussons frånvaro berättade *Torun Zachrisson* kort om spår av förhistorisk kult vid Estuna kyrka men höll sedan ett ytterst intressant föredrag om *Helgö – mer än ett vi*.

Flera hägnade berg finns på Helgö, som för övrigt skall specialinventeras våren

2010. Troligen finns fortfarande mycket som inte upptäckts. Intill den husgrupp, där den etiopiska bronsskopian, den iriska kräklan och den nordindiska buddabilden upptäcktes, finns en klippa. Nedanför den på en hylla var kulturlagret ca 90 cm på ett område 16 x 16 m och 6 lager grävdes. De sträckte sig över ca 600 år från yngre romersk järnålder till vikingatid. Bland fynden var kranier av olika djur, krossad keramik men också de äldsta brödfynden i Norden samt vridkvarnar, förutsättning för brödbakning. Dessutom påträffades olika typer av kirurgiska instrument. I övre lager fanns smidda föremål, tänger, knivar, stora spännen. Under vendeltid restes en stolpe på platsen och därefter lades en treudd med en hjärtformad sten mitt i – kanske platsen för kultledaren? En forntida väg går nedanför hyllan och husen. En palissad avgränsade kultplatsen från husen. Det finns även en inte undersökt källa. Klippan var enligt Torun ”en öppning till en hinsides tillvaro”. Treudden gestaltar ”ett symboliskt världsträd”. I kulthallen väster om ”audienshallen” påträffades de liturgiska föremålen. Kan här ha varit Ansgars eller Hergeirs kyrka?

Språkforskaren *Per Vikstrand*, SOFI i Uppsala, analyserade ortnamnen Götavi och Ullevi. Ordet vi härrörs från wihaz, som betyder helig, helig plats, kultplats. Ullevi är guden Ulls helgedom och dessa ortnamn har en östlig spridning. Götavi är ett sakralt götanamn. Det finns 6 Götavi, 2 Götlunda, 2 Götala och Götåkra. Intressant nog ansluter Götavi platsmässigt till den gamla gränsen mellan götamål och sveamål. Också intressant att dessa platser ligger intill vattensamlingar.

Religionshistorikern *Olof Sundqvist*, Högskolan i Gävle, talade om ”Vi-platsernas väktare: till frågan om kultledare i det förkristna Mälardistriktet”. Vem ledde riterna på kultplatserna, frågade Sundqvist? Främst var det nog lokala kultledare, godar, men det var säkert också kungar och jarlar, som hade inflytande på kultplatserna. Det finns många åsiktsriktningar. En anser att kulthandlingarna leddes av kungar och liknande. En annan menar att det fanns ett förkristet differentierat prästerskap med kultledare. Kultledare hade också andra samhällsfunktioner. På Island hade *godi-ämbetet* en stark världslig prägel. Fanns det godar i övriga Norden? Här är bilden

inte lika klar. Godar kan dock relateras till *vi*. Ortnamnet Gudhby finns t ex i Sorunda socken – alltså gudens by. Ett Gudby finns även i Fresta socken i Uppland.

Godar fungerade kanske som bygdehövdingar. Sundqvist nämnde det intressanta förhållandet att i alla Gästriklands socknar finns det centralt ett *vi*-namn. Fyra av dessa har dessutom varit eller blivit kungsgårdar! Detta samband finns för övrigt även på andra platser i Mälardalen. Alltså fanns det i Mälardalen ledare som övervakade kulten – en gode/bygdehövding!

Efter det synnerligen innehållsrika seminariet visades läns museets nyöppnade utställning om Estrid, vars barnbarn var den kände Jarlabanke. Utställning är spartansk och bygger i huvudsak på texter om släkten. En utgrävning 1995 ledde till upptäckt av ett kvinno skelett. Fortsatta undersökningar 2007, 2008 och 2009 gav vid handen att hon antagligen begravts på Jarlabankeättens kristna gravfält. Fynden i graven, bl a ett pilgrimsmynt från Basel och vikter, samt hennes ålder (över 60 år) har lett till hypotesen att det verkligen rör sig om Ester. I utställningen ligger Estrids skelett. En anatomisk rekonstruktion av

Esters huvud på en docka ger ett verkligen levande intryck! Utställningen pågår till 19 september 2010.

Nils Ringstedt

Adressändring eller e-post?

Vi vill också påminna alla som bytt adress eller e-postadress att meddela detta till Anna Arnberg, som har tagit över ansvaret för Samfundets ledamotsregister.

Anna nås på e-post:

anna.arnberg@kmmnd.se

eller postadress Kyrkogårdsvägen 47, 121 33 Enskededalen.

GJALLARHORNET

Deadline för nästa Gjallarhornet är 17 september. Bidrag skickas till Anders Hansson, helst med e-post: anders.hansson@jamtli.com

Alternativt: Anders Hansson, Jamtli, Box 709, 831 28 Östersund.

HEMSIDA

Besök Samfundets hemsida !

www.arkeologiskasamfundet.se